

(עפ"י רמב"ם הל' מטמאי משכב ומושב ו,ה). והראב"ד (ו,ג) כתב שעליונו של זב מטמא כלי שטף במגע (ותמה על כך בכס"מ מגמרות ערוכות). יש מי שפירש דבריו רק בעוד עליונו של זב עליו ולא לאחר שפירש, וכדין האדם (עפ"י משך חכמה פר' מצורע טו,כג).

משכב ומושב נעשים 'אב הטומאה' ומטמאים אדם וכלים (ערמב"ם הל' מטמאי משכב ומושב ו,ו). המושב מטמא אדם לטמא בגדים שעליו בשעה שנוגע או שנושא, ואילו המרכב מטמא אדם אבל לא את הבגדים שעל האדם הנוגע בו אלא של הנושא (תו"כ מצורע פר' זבים ב. וע' כלים א,ג כג,ג).

ב. כלי שהזב נישא עליו ואינו מיוחד למשכב ומושב; רבנו תם אמר שטמא טומאה קלה, לטמא אוכלים ומשקים. ואילו התוס' והרמב"ם (מו"מ ו,ו) והריטב"א נקטו שטהור לגמרי. (וע' בתוספות רעק"א כלים א,ב ובתפארת ישראל 'בועז' שם בברור שיטת רש"י בענין כלים הנושאים את הזב. וע"ע משך חכמה פר' מצורע טו,כד).

דפים כז – כח

מז. אלו דברים ניקחים בכסף מעשר, ומה דין לקיחת דברים אחרים בהבלעה?

ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך, בבקר ובצאן וביין ובשכר, ובכל אשר תשאלך נפשך, ואכלת שם... – היינו פרי מפרי כגון עגל ושה הנולדים מאמותיהם, וענבים הבאים מחרצנים – להוציא מים ומלח. **ודבר הנאכל לאדם** – להוציא לקיחת עורות בעלי חיים וכד' (ערש"י).

לדברי רבי אליעזר ורבי יהודה בן גדיש, דגים ניקחים מכסף מעשר שהרי הם 'פרי מפרי' ונאכלים, וכן הדין לציר שיש בו קרבי דגים. אלא שנחלקו האם לוקחים ציר שאין בו קרבי דגים אלא קצת משמנם (ונתתה... ריבה ומיעט וריבה, ריבה כל דבר ומיעט מים ומלח / ציר).

לדעת תנאים בברייתות, אין לוקחים בכסף מעשר אלא 'גידולי קרקע' [ואף גידולי גידולים בכלל, כגון חלב ביצים ודבש. רמב"ם מע"ש ז,ה] – להוציא דגים הגדלים במים ולא בארץ (כלל ופרט וכלל – כעין הפרט משני צדדים; פרי מפרי וגידולי קרקע).

ויש תנא המצריך גם 'ולד ולדות הארץ' – להוציא עופות שנבראו מן הרקק ואינם 'ולדות הארץ' (שסובר 'כללא קמא עיקר' לפיכך צריך שיהא כעין הפרט משלשה צדדים; פרי מפרי וגידולי קרקע וולד ולדות הארץ).

א. עבר ולקח מים ומלח – לא קנה המעשר. וכתב הרמב"ם (מע"ש ז,יד) שיצאו המעות לחולין.

והראב"ד חולק וסובר יחזור דמים למקומם. ואם הלך לו המוכר – יאכל הלוקח כנגד הדמים.

ב. כמהין ופטירות; התוס' (ד"ה לזרע) נקטו שניקחים מכסף מעשר (וכן נקט מהר"י קורקוס). ואילו הרמב"ם (מעשר שני ז,ד) והסמ"ג (עשה קלו) והריטב"א (בד"ה אף כל) כתבו שאינם ניקחים לפי שאין גידוליהם מהארץ (רמב"ם) או שאינם פרי מפרי (ריטב"א). וא"כ הוא הדין לר"א וריב"ח דלית להו 'גידולי קרקע'. וכן אמרו בתורת כהנים (א,ח. ע' בהגר"א שפו סקט"ז).

ג. הלכה כדעת התנאים הדורשים ב'כללים ופרטים' (עתוס' גדה ל סע"א ועוד), הלכך צריך שיהיו פרי

מפרי וגידולי קרקע – להוציא דגים (ערמב"ם מע"ש ז,ג). ונוקטים 'כללא בתרא דוקא' הלכך

די שיהיו הפרטים שוים בשני צדדים, הלכך עופות ניקחים בכסף מעשר (כן נראה מתוך דברי

הריטב"א, וכ"מ לכאורה ברמב"ם שם ז,יב. וכ"כ רבנו חננאל בן שמואל. ויש להעיר שלפי תירוץ אחד בתוס',

כמה סוגיות בש"ס נוקטות שכללא קמא דוקא).

- גם דברים שאינם נאכלים, לוקחים אותם בהבלעה עם האוכל שעמהם (ויוצאים לחולין בליקחתם. רש"י. וע' חו"ב); בקר על גב עורו, צאן ע"ג גיזתה, יין על גב קנקנו. וכן תמד משהחמיץ (בן בג בג. דרש כן מיתור הכתוב בבקר ובצאן... ערש"י ותוס').
- משמע בסוגיא שרבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא נחלקו במים ומלח שנתן לתוכם שמן (משמע אפילו השמן מיעוט. וצ"ע. שפ"א), ולקח המים והמלח בהבלעה. ורבי יצחק שנה שלוקחים.
- א. מסתבר שגם לפי התנא הדורש 'כללים ופרטים', לוקחים מים ומלח בהבלעה (עפ"י ריטב"א). וכן פסק הרמב"ם (מעש"ש ז, י). בספר שפת אמת מצדד לפרש שהכל מודים שרשאי ליקח מים ומלח עם שמן שנתן לתוכם, ולא נחלקו החכמים אלא לענין עירוב.
- ב. יש אומרים שעור גיזות ניקחים בהבלעה רק אם לוקח הבהמה בחייה. והריטב"א כתב שמסתבר אפילו לאחר מיתתה התיר כתוב ליקח בריוח, שכן דרך בני אדם לעשות כן לצורך ביתם, ליקח בעין יפה (וכן נראה לשמוע מדברי התוס' ד"ה הוה).
- הרמב"ם השמיט דין צאן ע"ג גיזתה (ע' שפת אמת).
- קנקנים הנמכרים בהבלעה; דוקא במקום שדרכן להימכר סתומות, וממי שאינו תגר, אבל במקום שדרכם להימכר פתוחות, או לקח מן התגר שמדקדק במכירתו – לא יצא הקנקן לחולין (עפ"י רמב"ם מע"ש ח, ב"ג).
- ג. רבנו חננאל מפרש הבעלה זו, שאומר הריני קונה מאצלך השמן לבדו בכך וכך והמים והמלח בחנם. ויש מהאחרונים שכתב שהדמים הם בעד שניהם ואעפ"כ מותר (עפ"י 'תרון האור' מע"ש ג, א). ואכן יש שכתבו שהמעות נתחללו גם על הקנקן ואין יכול למכרו או לפרוע בו חובו ורק לאחר ששתה היין, יצא הקנקן לחולין (עפ"י רש"ס מעשר שני ג, יב. וע' חדושים ובאורים).

דף כח

- מח. א. מה דין הצמחים דלהלן לענין עירוב, טומאת אוכלין, ברכה וליקחתם בכסף מעשר? פפעועים, חלגלוגות וגודגדניות; חזיו; כפניות; כשות; קור הדקל; פול ותרדין.
- ב. מהם כללי הדברים העולים לענין ההלכות השונות?
- א. אמרו בשם רב: מערבים בפפעועים, בחלגלוגות ובגודגדניות (הם מיני עשבים וירקות הראויים לאכילה). ואמרו שלא בכל הגודגדניות דיבר רב כי אלו שהוקשו אינן ראויות לאדם. ואף אלו שלא הוקשו, אינם ראויים לחשוכי בנים (שממעטים את הזרע) מלבד גודגדניות של מדי שהן יפות. ומכל מקום אפילו חשוכי בנים יכולים לערב בגודגדניות הראויות למרובי בנים (כן הוכיחו ב'איבעית אימא' ממשנתנו).
- [עלי בצלים שלא גדלו זרת, הואיל ויש בהם ארס ורעים לאכילה – אין מערבים בו, ואף בדיעבד. עפ"י גמרא להלן כט וברש"י].
- א. הגודגדניות הן מין עשב שאוכלים הגמלים, ולא יאכלם האדם אלא על ידי הדחק (עפ"י חכמת שלמה, ע"ש. עריטב"א שפעמים אדם סומך עליהם לסעודה).
- ב. יתכן ולפי התירושים האחרים בגמרא, חשוכי בנים אסור לערב בגודגדניות הואיל ואין ראויים להם מצד עצמם (ריטב"א).
- ג. ירקות אלו, נראה כיון שהם בגדר 'פרי' ו'אוכל' – מטמאים טומאת אוכלים וניקחים מכסף מעשר (וכמשמעות הגמרא כט. שדבר המתוקן לאכילה, דין עירוב ודין טומאת אוכלין שוה בו). ואולם לענין ברכה, כאשר הם גדלים בר ואינם חשוכים כל כך לפרי, ברכתם 'שהכל' (ע' או"ח רד, א).

חזיו (= שחת של תבואה כשהוא ירק); הסיקו שאין לערב בהן אלא באותו הגדל בגינות (שהכל אוכלים אותם. רש"י). וכן לענין ברכה; ברכתו 'שהכל' (כאותו תינוק שלמד בבית רבו, ולא כסברת רב חסדא) מלבד של גינות שברכתו 'האדמה'. ואף על פי שאוכלים את החזיו בבבל, הולכים אחר רוב המקומות.

א. בשפת אמת צדד לפרש שבאותו מקום שאוכלים אותו – מערבים בו, והנידון בגמרא לא היה אלא כלפי שאר המקומות. ואפשר שהוא הדין אפילו ביחידים בכגון זה. ובתוס' אין משמע כן, וכן מפורש בדברי הריטב"א שאפילו בבבל אין מערבים בחזיו, כיון שהוא מנהג משונה – בטלה דעתם.

ב. בספר תורת חיים פירש שלא כהתוס' והערוך ושאר ראשונים, שמסקנת ההלכה היא [כההוא ינוקא ודלא כרב] שאפילו החזיו של גינות ברכתו 'שהכל', ואף על פי שנוטעים אותו על דעת אכילתו.

ג. מסתבר שכן הדין לענין טומאת אוכלין ולקיהה בכסף מעשר, שאין החזיו 'פרי' ו'אוכל' אלא זה של גינות. וכן לענין מעשר, אמרו בסמוך שהירק של שעורה פטור ממעשר, אבל של גינה מסתבר שחייב.

כפניות (= תמרים רעות שלא בושלו כל צרכם), אין מערבים בהן (שאינן ראויות להאכל בטוב כפי שהן עתה), אבל ניקחות בכסף מעשר ומטמאות טומאת אוכלים – מפני שראוי למתקן על ידי האור (בקל תוס'), ועומדות לכך. רשב"א). ונחלקו חכמים ורבי יהודה האם חייבות במעשר אם לאו (מפני שלא נגמרו). ומבואר בגמרא שכפניות של דקלים זכרים (שאינן נעשות תמרים לעולם, ולוקטים אותן לאכילה), לדברי הכל חייבות במעשר [וכן הדין בפגי תאנה שלא יתבשלו לעולם]. ולפי מה שרצו לתרץ בתחילה משמע שאותן כפניות מערבים בהן.

א. הריטב"א כתב שלפי מסקנת הגמרא אין לומר שמערבים בכפניות אלו, מפני שאינן נאכלות כמות שהן בלא תיקון.

וכפניות שמתקן על ידי האור – ודאי מערבים בהן, שהרי עתה הם ראויים לאכילה לכל (ראב"ד, מובא ברשב"א).

ב. לפי מקצת נוסחאות ישנות, הכפניות אינן ניקחות בכסף מעשר. וטעם הדבר מפני שאין רגילים לאכלן כמות שהן וגם לא נגמר פריין (מובא בריטב"א).

ג. הכפניות, אין מברכים עליהן 'בורא פרי האדמה' (ריטב"א). ובספר תורת חיים כתב שמברכים עליהן 'בורא פרי העץ', שהרי אמר רבי יהודה 'הרי הן כפרי לכל דבריהם' [ואולי גם הריטב"א מודה לכך ולא דיבר אלא כשאוכלן כמות שהן ולא מיתקן. וכך יש להעמיד דברי מהרש"א (בח"א ברכות נו:)] שפגים וכפניות אין מברכים עליהן לפי שאין הגוף נהנה מהן]. וע' באו"ח רב, ב חילוקי דינים שיטות בפירות שלא נגמרו וראויים להאכל על ידי הדחק.

לדברי רב יהודה אמר רב, מערבים בכשות. והסיקו [שלא כסברת רבי זירא] שמברכים עליו 'בורא פרי האדמה' מפני שיונק מהאדמה על ידי הצמח שנטפל אליו.

א. ומסתבר שניקה בכסף מעשר ומטמא טומאת אוכלים, כשם שמערבים בו (וכסברת התוס' (כו ד"ה מאן) שכל שמערבים בו ודאי ניקח בכסף מעשר).

ב. לרש"י (בשבת קלט.) שפירש טעמו של רבי טרפון שהכשות אינו כלאים בכרם מפני שהוא מין אילן, יתכן ולר"ט מברכים עליו 'בורא פרי העץ'. וריעב"ץ שם תמה על כך ופירש טעמו שאינו

לא אילן ולא פרי אדמה מאחר ואין לו שורש בארץ – הלכך ברכתו 'שהכל'. (וע' בספר הישר (תק"ט) שיתכן וטעמו של ר"ט מפני שאינו מאכל).

קור הדקל ניקח בכסף מעשר אבל אינו מטמא טומאת אוכלים (שאינו 'אוכל' מאחר וסופו להקשות ואינו מיועד לאכילה, ומ"מ כיון שראוי הוא עתה לאכילה ויש אוכלים אותו והוא פרי מפרי – ניקח בכסף מעשר (עפ"י תוס', ע' מהר"ם וחזו"א פ. וכתב הרשב"א שנתרבה מ'וכל אשר ישאלך נפשך'). ואם שלקו או טגנו לאכילה – הסיק רבא שמטמא טומאת אוכלין [ואביי רצה לתלות זאת במחלוקת חכמים ורבי יהודה]. לדברי רבי יהודה, הקור הרי הוא כעץ לכל דבריו אלא שניקה בכסף מעשר. ופירש רבא שלדעתו ברכתו 'שהכל' כדברי שמואל, אבל לחכמים ברכתו 'בורא פרי האדמה' כדברי רב יהודה (כפרש"י ורשב"א, אבל ר"ח פירש להפך, שחכמים כשמואל ורבי יהודה כרב יהודה). והסיקו הלכה כשמואל לברך עליו 'שהכל', שאין נוטעים אותו על דעת אכילתו.

לענין חיוב תרומה ומעשר – נראה שפטור מפני שאינו מין 'אוכל'. ומסתבר שאפילו שלקו וטגנו הדין כן [והרי רבי יהודה החשיבו כעץ לכל דבריו, ולא נחלק ת"ק אלא לענין ברכה] (וכן משמע בספר 'חוס' תנאים ואמוראים).

ולענין עירוב, לכאורה נראה שאם אינו מחוסר תיקון – מערבים בו, כשם שניקה בכסף מעשר. וכן יש לדייק קצת מדברי הרשב"א בעבוה"ק ד.

מערבים בפולין חיים לחים (אעפ"י שדרך חשיבות אכילתם היא לאחר בישולם. רשב"א), אבל לא יבשים. מערבים בתרדים חיים, אבל מבושלים למחצה הרי הם קשים ומזיקים לאוכלם. לענין טומאת אוכלין וקיתה מכסף מעשר, גם היבשים דינם כלחים, ורק לענין עירוב צריך שיהיו ראויים לאכילה בפועל עתה (עפ"י תוס' כו ד"ה מאן).

ב. כללים העולים –

לענין עירוב; מוזן המתוקן לאכילה כמות שהוא עתה, ואנשים ברוב המקומות רגילים לאכול לעתים [בפני עצמו או בליפות או בקינוח סעודה] אעפ"י שאינה אכילה חשובה – מערבים בו. בירושלמי משמע שלרבי מאיר אין מערבים בדבר שאינו נאכל בפני עצמו כגון בצלים ושומים (עפ"י ערכי תנאים ואמוראים, ערך 'רב יחיאל').

טומאת אכלים; דבר הנקרא 'אוכל' שרגילים לאכול, ואפילו אינו ראוי לאכילה עתה אלא על ידי תיקון [כגון כפניות] – מטמא טומאת אכלים. ואולם דבר שאינו מיועד לאכילה, גם אם יש שאוכלים אותו בשלב מסוים של גידולו [כגון קור הדקל] – אינו 'אוכל'. ואם עשה בו מעשה לצורך אכילה – מטמא בכל אופן [כגון קור ששלקו וטיגנו].

כל שחייב במעשר מטמא טומאת אוכלין (משנה נדה נ.).

קיתה בכסף מעשר; כל אוכל שהוא 'פרי' וגידולו מן הארץ – ניקח בכסף מעשר ואפילו מחוסר תיקון, ואעפ"י שאינו מיועד לאכילה בדרך כלל [כגון קור].

ברכת 'העץ' או 'האדמה' – ב'פרי' החשוב וראוי לאכילה אצל רוב אנשים, ויונק מן הקרקע, ונוטעים הצמח על דעת אותו פרי (לשמואל).

חיוב מעשרות; גידולי קרקע הנאכלים על ידי רוב בני אדם [להוציא דבר שאוכלים אותו אנשים בודדים בלבד, כגון ירק של שעורה].

אינו ראוי לאכילה אלא על ידי תיקון באור [כגון אגוזים-המרים גדולים] – מחלוקת תנאים. וכן אם לא נגמר פריו וראוי לאכלו על ידי תיקון [כגון כפניות, וכן שקדים המרים קטנים] – מחלוקת תנאים. אבל פרי שאינו מתבשל לעולם – לדברי הכל חייב ע"י תיקון, שזהו גמר פריים [כגון כפניות דקלים זכרים. וצריך לחלק בין זה לשקדים המרים הגדולים].

פירוט דיני השקדים לענין מעשר – בחולין כה.

מט. הזרעים והירק של פול, שעורה, תילתן, שחליים וגרגר, האם חייבים בתרומות ומעשרות?

הפול והשעורה והתילתן; זירען חייב במעשר וירק שלהם פטור, ואפילו זרעם בשביל הירק ולא לצורך הזרעים – בטלה דעתו אצל כל אדם [ומשמע בגמרא שאפילו יש מקום אחד שרגילים לזרעם בשביל הירק, בטלה דעתם].

השחליים והגרגר; זרעם לירק (ולא לזרע, שחשב להשליך הזרע לאשפה או לבהמה וכד'. ע' חזו"א מעשרות א,י) – מתעשרים ירק וזרע. זרעם לזרע – מתעשרים זרע וירק. [זרע הגרגר היו שוחקים אותו ומטבילים בו את הצלי (ואפילו להאכל בעינו הוא ראוי. תוס') – לפיכך חייב במעשרות].

פרשו התוס' והרשב"א ועוד: אם זרעם לזרע, הרי הוא העיקר והחשוב, הלכך הולכים בו אחר שלישי גידולו כזרע, אפילו בא לאכול הירק, וגם אין להפריש מן הירק על הזרע שבכלל מן הרע על היפה' הוא. ואם זרעם לירק – דינם כירק לילך אחר שעת לקיטה, ואין לעשר מן הזרע על הירק.

והריטב"א כתב שמסתבר שענין 'רע' ו'יפה' אינו תלוי בדעתו.

דף כט

- ג. א. מהו שיעור עירוב במאכלים ובמשקים השונים?
- ב. האם אכלים שונים מצטרפים לעירוב?

א. שיעור עירוב – מזון שתי סעודות (כדתנן במעילה יז: ובכלים יז,יא). דברים שדרכם להאכל בפני עצמם – כדי לאכלם בפני עצמם בשתי סעודות. דברים שדרכם ללפת בהם מאכלים אחרים – כדי ליפות לשתי סעודות (רב יהודה אמר שמואל). וכן דברים שמקנחים בהם הסעודה – כדי שיעור שרגילים לקנח בהם שתי סעודות (רש"י ועוד); כל מאכל לפי חשיבותו ורגילותו.

[בעירובי תחומין, שיעור 'שתי סעודות' הוא לכל אחד ואחד. ובעירובי חצרות, שיעור זה אמור לכל בני החצר או המבוי בזמן שהם מרובים, אבל למועטים די כגרוגרת לכל אחד ואחד (כדלהלן פ:). ויש אומרים שבמשקים צריך רביעית לכאו"א אף במרובים (ראב"ד), והרשב"א לא נקט כן (ע' עבוה"ק בית נתיבות ד, ריטב"א, רמב"ם א,יא. וכ"ה באו"ח שסח ובאה"ל שפו,ז)].

ושיערו חכמים המאכלים השונים; כשות, ירק של 'קליא', פולים לחים – כמלא היד (כדבר יחיאל). חזיו – כאגודת האכרים (רבה בר טוביה בר יצחק אמר רב). תפוחים (= תפוחי יער. וי"מ תפוחים רגילים) – בקב (רב נחמן). תמרים – לא פחות מקב (רב יוסף, כפירוש התוס'. ואביי דחה ראייתו. אבל דברי רב יוסף קיימים. רשב"א). ביצים חיות – שתים (רנב"י בשם 'סיני'. ל).

לפי מה שמסר גורסק בר דרי בשם רב מנשיא בר שגובלי בשם רב, מערבים בליטרא (= לוג. רש"י) ירק ועשרה אגוזים (י"ג: חמשה), וחמשה אפרסקים ושני רמונים ואתרוג אחד. ולדברי רב יוסף לא אמר זאת רב